

Od literalizma do interpretatizma

Kako ispravnije biblijski misliti?

Danijel Berković
Biblijski institut, Zagreb
danijel.berkovic@zg.t-com.hr

UDK:22:286
Pregledni članak
Primljeno: 9, 2010.
Prihvaćeno: 10, 2010.

Sažetak

Tekst koji slijedi podijeljen je na tri dijela. U prvome dijelu želi se istaknuti i podastrijeti neke nezaobilazne načelne pretpostavke pri korištenju i tumačenju Biblije. Želi se ukazati i na probleme s kojima se suočavamo ukoliko se narečena načela ignoriraju ili izostavljaju.

U drugom dijelu se osvrće na probleme korištenja Biblije i problematiku biblijskih prijevoda, djelotvornosti Biblije kao Riječi Božje.

Konačno u posljednjem dijelu nastojim ilustrativno ukazati na pojedine specifične probleme pri osobnom ili javnom korištenju Biblije. Osobito u odnosu na spomenute crkvene tradicije, protestantizma i evanđeoskog pokreta. Bilo da se radi o nekom povijesnom razdoblju (npr. vrijeme kada se hermeneutika zasnivala na tzv. proučavanju riječi; eng. word studies), ili još prisutni sustavi vjerovanja koji su temeljeni na određenom hermeneutskom pristupu (dispenzacionalizam), jednostrano ili redukcionističko korištenje Biblije (evanđelje prosperiteta, pokret vjere).

I. Načelne pretpostavke

Uvodne opaske

Tekst koji slijedi ograničit će se na pitanja *korištenja* i *tumačenja* Biblije. Kako u javnim navještanjima i tumačenjima crkvenih zajednica, tako i u osobnom korištenju ili razumijevanju Svetog pisma. Imajući to na umu, ovo razmatranje neće se baviti, barem ne *neposredno*, tematikom naravi Biblije; u smislu pitanja autoriteta, nadahnuća, mjerodavnosti i smjerodavnosti. Ono će nas uputiti na prote-

stantske okvire *evanđeoskih* tradicija, koliko god je to moguće u odnosu na naše zemljopisne i crkvene prostore. Tu je bitno naznačiti i povijest nastanaka nekih osobitih tumačenja Svetog pisma u Europi 19 i 20 st. Neka od tih tumačenja Biblije, kao recimo dispencionalizam, ostavila su znatnoga traga, pa i nemali utjecaj u globalnim političkim prostorima. Takva tumačenja Biblije nisu samo intrigantna, već često i upitne hermeneutike.

U tome treba spomenuti neke suvremene autore i teoretičare moderne povijesti koji se u svojim radovima bave neposrednim političkim utjecajem pojedinih tumačenja Biblije.

Neki od njih, kao F. W. Engdahl, to čine s nemalim emocionalnim nabojem, cinizmom. Posebno se to manifestira u poglavljima 9 i 10, njegova "Stoljeća rata 2: tajni geopolitički plan američke vlade". Poglavlje 9 naslovljeno je: *Armagedonska vojska-tzv. Kristovi vojnici*, a poglavlje 10: *Kristovi vojnici - bizarni svijet kršćanskog cionizma*. Njegov pristup u odnosu na kršćanski evangelikalizam, evanđeosko kršćanstvo (protestantskih crkvenih zajednica) i neka tumačenja Biblije, ipak nesumnjivo odražavaju Engdahlovu zaokupljenost teorijama (američke) zavjere tzv. 'biblijskog pojasa' i cionističkim globalnim zaplotničkim djelima. Njegov je neprikriven animozitet prema (evanđeoskom) kršćanstvu. Engdahl kao da se ne može suzdržati i barem se izražajno disciplinirati, te uporno evanđeosko kršćanstvo proziva i naziva: "nanovorodenim fundamentalistima i pseudokršćanima", "fundamentalističkim sektama", "apsolutističkim desničarskim kršćanskim sektama" (Engdahl, 2008:156 i dalje). I tako unedogled. Pomalo zamorno, a na nekoliko mjesta i sasvim netočno. Tako (kršćanski) čitatelj, čak i tamo gdje bi trebao zastati i pridati svoju pažnju nekim podacima koje Engdahl izlaže, a koji bi nekim itekako mogli biti od koristi u korekcijama nekih biblijskih tumačenja, ipak zapravo gubi volju za daljnjim iščitavanjem Engdahlovih teorija i tumačenja.

Za razliku od Engdahla, S. P. Huntingdon u svojoj knjizi *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, s daleko manje emocionalnog naboja progovara o utjecaju vjere i "vjerskog identiteta" kao povodu ustroja i preustroja modernoga svijeta. Karl-Josef Kuschel, u svom *Sporu oko Abrahama*, od spomenutih progovara najmirnije i svakako najkompetentnije. Iz sociološkog ugla gledanja, Grace Davie izlaže kako suvremeno kršćanstvo - katoličanstvo i protestantizam - svako na svoj način reaktivno, umjesto proaktivno, bivaju "odvojeni od svijeta i neprijateljski raspoloženi" (Davie, 2005:187). Zanimljivo je da Davie kaže kako i televangelizam u Sjevernoj Americi i konzervativni katolički pokreti, da iako "oba negativno doživljavaju svijet; oba, međutim, vrlo brzo shvaćaju prednosti i gospodarskog i tehnološkog potencijala suvremenosti" (ibid). Što je i točno i

evidentno na našim zemljopisnim i kršćanskim prostorima.¹

Nakon svega rečenoga, ipak uvijek iznova privlači i iznenađuje relevantnost Svetog pisma i Kristova evanđelja. Ostaje ipak pitanje koliko korisnik Svetog pisma, svojim tumačenjem i primjenom doista zna čuvati ovu prevažnu relevantnost Svetog pisma, kao Riječi Božje. Kategorije relevantnosti tijesno se vežu uz pojam stvarnosti, realnosti i bitnosti vremena u kojem smo se zatekli. Drugim riječima, to je pogled koji je usmjeren na ono što je oko nas i među nama. S druge strane čini se kao da smo pritiješnjeni kršćanskim svjetonazorom, izraženim riječima apostola: "ako smo uskrsnuli s Kristom tražimo ono što je gore... svraćajući misao na ono što je gore, ne na ono što je na zemlji" (Kol 3,1). No ne zaboravljamo i ovo; ako smo uprtog pogleda samo prema gore, koji nije i pogled prema svakidašnjici ovoga dolje, može imati za nemalu žrtvu - kršćanstvo koje je ne-stvarno, pa se lako gubi relevantnost Biblije i za ovaj život ovdje dolje. Kako bi naša vjera i naše kršćanstvo bilo relevantno i učinilo nas da možemo bolje biblijski misliti treba nam se osvrnuti na neka načela, kao i svrnuti pogled na pojedine probleme, pri korištenju ili tumačenju Biblije.

U tome su dvije potencijalne i prijeteće krajnosti. Bilo da se radi o dvojbenom čitanju i tumačenju Biblije iz pozicije nekritične doslovnosti (*literalizam*), kao i posvemašnjom zaokupiranosti, čak svojevrsnom presijom prema stalnom tumačenju Pisma (*interpretatizam*). I onda i tamo gdje je Pismo kristalno jasno i svako dodatno tumačenje može biti i nepotrebno nerelevantno. Čak štoviše, po mom sudu, štetno za punu i potpunu djelotvornu snagu Pisma.² Baš iz tog razlo-

- 1 Takvim 'shvaćanjem prednosti' i korištenjem modernim tehnološkim i medijskim sredstvima, jednako se kod nas služe i katolički i protestantski krugovi. Nije zgoroga spomenuti koliko je uzburkao vode svojom medijskom pojavom i službom vlč. Zlatko Sudac. Isto tako da je posljednjih godina učestalo organiziranje megadogađaja i od strane malih kršćanskih crkvenih zajednica. Ipak Davie primjećuje da je „pri povezivanju takvih elemenata teško posve izbjeći koncept fundamentalizma“ (Davie, 2005:187).
- 2 Hermeneutsko pitanje je neodvojivo od kompetentnog egzegetskog procesa i zadatka. U protivnom postoji vjerojatnost da frivolnost biblijskog tumačenja - bez zadržavanja načelne i minimalne kompetencije u odnosu na biblijski tekst - hermeneutiku lako pretvori u interpretatizam. U tom slučaju hermeneutski postupak skoro neumitno vodi u arbitrarni dogmatizam, tipa 'koliko-glava-toliko-čitanja'. Valjalo bi ovdje citirati jedan tekst Ivana Kordića u kojem on zorno prikazuje skrb Matije Vlačića oko tumačenja Pisma: „Cijelo razumijevanje Pisma treba, prema Vlačiću, biti analogno vjeri, onoj vjeri koja se prije svega dobiva na osnovi teksta Pisma i koja posebno dolazi do izražaja u principu zakona evanđelja. Ovi principi su loci communes koji su za sadržajno određivanje analogije vjere od prvorazrednog značenja. Pristup stvarnosti Pisma moguć je, prema Vlačiću, uz pomoć Božju, ali i putem interpretatorskog meditiranja. Interpretator pokušava sadržaje Pisma otkriti i prihvatiti kao nešto što je u konkretnim knjigama Pisma prisutno kao danost. U ovoj datosti on treba spoznati tragove cjeline“ (Kordić, 1992:117).

ga, kasnije u nastavku ovoga teksta biti riječi o *-izmima*, i njihovim ideološkim opterećenjima.

Evandeoski identitet

O evandeoskom identitetu, iako bi to zahtjevalo dodatno obrađivanje zasebne teme, ipak treba ovdje par riječi kazati o poimanju pojma *evandeoski*. Mada bismo pridjev evandeoski htjeli prvenstveno koristiti kao *teološku kategoriju*, ne kao *konfesionalnu* ili *eklezijalnu* odrednicu; to nije uvijek tako jednostavno i jednoznačno izvodivo. Iz jednostavnog razloga što se termin 'evandeoski', često koristi i kao eklezijalna odrednica. To može biti sasvim legitimno, kao u opisu većih konfesionalnih grupacija, kao na primjer u eng. *Evangelical Free Church* ili njem. *Freie Evangelische Gemeinde*. Ono je možda i prečesto naznaka eklezijalnog ustroja tzv. "slobodnih zajednica", pa je samim time na svoj način limitirajuće. Zato želim reći da pridjev "evandeoski" smatram generičkim, a ne konfesionalnim pojmom, pa je za poimanje 'evandeoski' ograničavajuće koristiti kao denominacijski identifikacijski zaštitni znak.³

Neovisno od rečenoga u odnosu na terminologiju, činjenica je da evandeoske tradicije opravdano karakterizira duhovni entuzijazam. Gdje odsustvuje entuzijazam za svoga Boga, lako može ostati pitanje kršćaninove autentičnosti. S druge strane, ove tradicije čeznu za doktrinarnom čistoćom. Temeljenoj na Bibliji kao Riječi Božjoj. I jedno i drugo, zajednički, dobra je baza za autentično i angažirano kršćanstvo. Ali samo po sebi još nisu dovoljno jamstvo autentičnog i više svega angažiranog kršćanstva! Entuzijazam lako postane 'iskustvenjaštvom' (kršćanska vjera podrazumijeva i na važnom mjestu ima iskustvo, ali da ne bude vrsta sentimentalizma). Možda bi zato bilo bolje govoriti o karakterističnoj *evandeoskoj pobožnosti*. Isto tako, nekritičko i nedorečeno inzistiranje na doktrinarnoj čistoći, koliko god je ustrajavanje na doktrinarnim temeljima opravdano, ponekad može prijeći u bibliolatriju i biblicizam. U takvoj ortodoksiji, Biblija se ponekad potpuno i u cijelosti poistovjećuje s Božjom Objavom. Slično kako se Kraljevstvo Božje ponekad nastoji u cijelosti poistovjetiti s Crkvom. Kritiku takve prakse i stavova vrlo jasno i sažeto artikulira Karl Barth:

Biblija se tada temeljila na samoj sebi, a ne na tajni Krista i Svetog Duha. Ona je postala 'papirnat papa' i, za razliku od živog pape u Rimu, potpuno bila

3 Korištenje sintagme - „evandeoske crkve“ – osim evidentnog ukazivanja na eklezijalni ustroj, poistovjećuje se i s teološkom pozicijom. Smatram ipak da je konfesionalno 'svojtanje' tog pojma „evandeoski“ ograničavajuće u smislu negativne identifikacije. U tom je smislu i štetno za samu prirodu pojma kao teološke odrednice u širem kršćanskom korpusu.

predana milosti i nemilosti svojih tumača. Prestala je biti slobodna i duhovna snaga, a postala je instrumentom moći (Barth, 1963:525).

Za evanđeosku teologiju moramo kazati da „autentična evanđeoska teologija jest teologija koja je uvijek u procesu reformacije (semper reformanda)“ (Bloesch, 1989:85). Ponekad se ipak čini da neki vole biti vezani za svoju prošlost toliko da i ne vide potrebe za trajnom reformacijom. Barth zato veli da, kada se zarobljuje svojom prošlošću, „ona se razbolijeva, pa i umire“.

Korištenje i tumačenje Biblije

Korištenje Biblije (ili Biblijom) u neposrednoj je vezi sa načinom njena tumačenja, a način tumačenja Svetog pisma ni u kom pogledu nije neovisan od povijesnih mijena i konfesionalnih zadataki.

Po jednoj tradiciji (*protestantizam*) Sveto pismo jest posvema nezavisno od crkvene povijesti i konfesionalnih tradicija, i za spas potpuno dostatno. Ovo je i jedno od temeljnih načela reformacije (načelo: *sola Scriptura*). Ono se također naslanja na geslo da Sveto pismo najbolje tumači samo sebe (načelo: *scriptura scripturae interprens*). U stvarnosti ne mora značiti da se ovim načelnim stavovima baštini potpuna nezavisnost u tumačenju Svetog pisma od utjecaja raznih i različitih hermeneutskih škola interpretacije Biblije. Iako je za reformatore, „Crkva ispod Riječi, pa ona Riječ niti autentizira niti autorizira“ (Bloesch, 1989:65), praksa pokazuje Biblija zaista može postati instrumentom tumača, a ne mač Duha.

Neke druge kršćanske tradicije (*katolicizam*) Sveto pismo usko vežu na Predaju koja se treba „neprekinutim nastavljanjem sačuvati“, pa su „Sveta predaja i Sveto pismo usko međusobno povezani i združeni“ (DV, II. 8-9). Pitanje kako se ima tumačiti Sveto pismo rješava se onda centraliziranim pristupom. Zato je „zadaca vjerodostojno tumačiti pisanu ili predanu riječ Božju povjerena samo živom crkvenom učiteljstvu“ (DV, II. 10).⁴ Obje spomenute kršćanske i crkvene tradicije ipak čini se ne dvoje oko božanskog autoriteta Biblije. Koncilska konstitucija *Dei verbum* (DV), jasno kaže da crkveno učiteljstvo „nije iznad riječi Božje, nego riječi Božjoj služi učeći samo ono što je predano: time što – po božanskom nalogu i uz prisutnost Duha Svetoga – to odano sluša, kao svetinju čuva i vjerno izlaže“ (DV, II. 10). Ako pak protestantsko tumačenje Svetog pisma nije ovako centralizirano, njeno jamstvo je upravo spomenuto načelo *scriptura scripturae interprens*.

Možda zaista Sveto pismo može postati zatočenikom Predaje i crkvenog učiteljstva; ali tako isto, s druge strane, mehanicističko korištenje Biblijom može ro-

4 *Dei verbum*, jedna je od konstitucija Drugog vatikanskog koncila.

diti bibliolatrijom i potencijalnom zloporabom - klanjanja Bibliji-knjizi. Treba se „oprijeti kušnji da poistovjetimo Pismo i objavu (jer bi to vodilo u bibliolatriju)“. Ili kako to dobro izražava Barth kada veli da Božja Riječ „nije Biblija kao takva nego međusobni odnos Pisma i Duha“ (Bloesch, 1989:61).

Koji je *-izam* pravi?

Jeste li ponekad razmišljali s koliko smo idejnih i ideoloških *-izama* okruženi? U njih smo uronjeni ili u nekima od njih aktivno participiramo. Naime, svi živimo djelujemo ili pripadamo nekom ili nekakvom *-izmu*. I nije to uvijek stvar našeg izbora. Jednostavno smo se u njima našli ili smo u njima odgajani.

‘Izama’ ima raznovrsnih i u izobilju. Društvenih, političkih, ekonomskih, vjerskih i inih. Od socijalizma i komunizma do kapitalizma i konzumerizma. Onda su tu još i vjerski *-izmi* kao (protestantizam, katolicizam, agnosticizam). Povijest *umjetničkih* ili *filozofijskih* smjerova također je ispunjena *-izmima* (romantizam, modernizam, realizam, pozitivizam, postmodernizam). Mnogi smo ih već proživjeli, a više i izmijenili. Kao što su neki od uvjerenog i potpunog predanja komunizmu postali proroci kapitalizma, drugi su od zadrthih boraca ateizma, danas postali predani vjernici. Najrecentniji svevladar *-izama*, koji pred sobom ‘melje’, jest spomenuti konzumerizam, za koji se još nije iznašla protumjera. Treba spomenuti da su mnogi *-izmi* nastali kao plod svojih očeva začetnika kao recimo, od Darwina (darvinizam) od Marxa (marksizam) i tome slično.

Ono što je svim *-izmima* zajedničko, jest zapravo i problem. Svi su *-izmi* naglašeno dogmatske naravi. Svima im je zapravo zajednički nazivnik *dogmatizam*. To je onaj skup obaveznih (nerijetko i nepotkrijepljenih) vjero-ispovijednih sažetaka koji svaki pravi pripadnik nekog *-izma* ima za ispovijedati, potpisati i njih se držati. Svaki *-izam* brzo bi pao kada bi počeo dopuštati da se kritički preispituje. Zato je dogmatizam zapravo svojevrzni intelektualni apsolutizam.⁵

Izmi su i ideološki opterećeni. Od ideje naime do ideologije čini se da je samo mali korak. Gdje *ideja*, bila ona najbolja i hvale vrijedna, kada postane ideologijom, njen brat *-izam* dobiva širom otvorena vrata, koja će za sobom uredno zalupiti. Unutra će pustiti samo izabrane i pravovjerne istomišljenike. Ostali, stoj! Ostalima naime ostaje da se suočavaju s netolerantnosti i isključivosti. Kristovo evanđelje, kršćanstvo ipak, niti je ideologija niti je neki od naših *-izama*. Koliko god bi to neki takvim željeli predstaviti. Ako Kristov nauk nije ideologija, a nije

5 Za pretpostaviti je da se upravo kao reakcija na ove *-izme* i dogmatizme nastao, vidi čuda, i još jedan *-izam*; postmodernizam. Ovaj je pak za prvo imao maknuti svaki trag dogmatizmu, ili možda po riječima svetog Pavla apostola, “sve je (sada) slobodno“.

ni *-izam*, onda niti naše čitanje, korištenje i tumačenje Biblije, Božje Riječi, ne bi smjelo pokleknuti i postati nekim od *-izama*. Nažalost, čini se da tome nije baš sasvim tako.

Dvostruko načelo i dvostruko upozorenje

Postoje neke temeljne načelne pretpostavke u čitanju i tumačenju Svetog pisma. Ako ove zanemarujemo ili ignoriramo, iluzorno je uopće doticati se rasprave o uporabi Biblije. Evo nekih temeljnih i nezaobilaznih načela.

Prvo je i osnovno pravilo - *nema teksta bez konteksta*, i drugo tome susljedno jest načelna pretpostavka da je svaki tekst neminovno - *podložan hermeneutskom tretmanu* tumačenja. Siguran sam da i telefonski imenik, bez ikakve literarne vrijednosti, lako može biti podložan svojevrsnoj interpretaciji podataka, a kamoli ne bi neki sveti tekst. Zoran je biblijski primjer etiopskog velikodostojnika; dok je ovaj čitao proroka Izaiju, pristupa mu Filip i pita: „Razumiješ li što čitaš?“ Slijedi Etiopljaninov odgovor: „Kako bih mogao razumjeti ako me tko ne uputi?“ (Dj 8,30). Dakako, koji god tekst uzeli u ruke, a s namjerom cjelovitog razumijevanja, specifičan je i složen posao. Utoliko više što kao čitatelj ili izlagatelj te riječi uvijek treba imati na umu elemente koji prate svaki tekst: jezik i specifičnosti izraza, književne vrste i literarne forme, baš kao što je i sam kontekst složeni pojam. U svemu tome pred nama su dakle dva valjana zahtjeva: *trud* i *kompetencija*. Shodno tome, slijedi upozorenje, a odnosi se na činjenicu da u odsutnosti truda i kompetencije tumačenje svetopisamskog teksta lako može ući u područje proizvoljnog i dogmatskog. Tada skoro bezrezervno sve završava u formiranju nekog od spomenutih vjerskih ili biblijskih *-izama*.

O problematici biblijskog teksta, posebno što se tiče korištenja i tumačenja Biblije, zborio je veliki reformator, bibličar, i jedan od očeva biblijske hermeneutike uopće, Matija Vlačić Ilirik. Nije pretjerano reći da je Vlačić za svoj životni zadatak uzeo čežnju da se Biblija kao Riječ Božja približi svakom čovjeku. O tome svjedoči Vlačićevo trostruko načelo pristupanja Bibliji koje je on sazeo u tri usko povezana pojma. Za Vlačića, Biblija treba biti: *poznata* (notum), *jasna* (perspicuum) i *pristupačna* (familiarum). A to se, kako on kaže, ne postiže bez teškoća, jer:

morao sam se često boriti i ulagati velike napore protiv nemale teškoće, koja se sastoji u tome da je jezik Svetog pisma i njegov tekst nejasan, a zbog neprikladnih prijevoda, zbog jezika kojim je najprije napisano, zbog neobičnosti i izražajne snage pojedinih riječi i izražajne kratkoće, koja je u drugim spisima i jezicima nepoznata; i konačno zbog različitih tropa, figura i hebraizama. Zbog ovog mog mišljenja naime i zbog razmišljanja i zbog strastvenog zavjeta i želje uvijek sam čežnuo za čovjekom koji bi, ukrašen poštovanjem, učenošću i

drugim darovima duha i od Boga nadahnut, objasnio probleme jezika, fraza, hebraizama, tropa, figura i čitave problematike koja se tiče rasprava o jeziku. To bi se trebalo postići prikladnim pravilima i pripremljenom glosom o tekstu Svetog pisma, što bi ga nama neukima učinilo poznatim, jasnim i pristupačnim (MVI, N. *Epistola dedicatoria*, u Kordić, 15).

Da ne bi bilo zabune i da se izbjegnu sve eventualne nedoumice o tome da bi Vlačić možda ovim svojim stavovima još otežao ili čak zakomplicirao jasnoću Pisma, zahtjevima znanja i studija, valja spomenuti da je Vlačiću jedan od najdražih svetopisamskih tekstova bio onaj iz Poslanice Kološanima gdje se kaže: „Pazite da vas tko za sobom ne odvede filozofijom – ispraznom prijevaram koja se oslanja na predaju čisto ljudsku“ (Kol 2,8).

Ukoliko se pak spomenuta načela u korištenju i tumačenju Svetog pisma ignoriraju (tekst, kontekst) ili zlorabe (tumačenje), počnu li se ona smatrati nepotrebnim invencijama besposlenih teologa dogodit će se ne samo problemi u tumačenju i uporabi Svetog pisma, nego k tome, nerijetka, nepotrebna i oštra međusobna suprotstavljanja ili razmimoilaženja. O korištenju i tumačenju Svetog pisma u reformacijskih tradicija, u okvirima evanđeoskih tradicija na našim prostorima malo je truda uloženo i malo napisano.

Unatoč protestantskom biblijskom entuzijazmu, suvremena hrvatska protestantska tradicija, osim što je u potpunom zaostatku u istraživanju svoje reformacijske povijesne biblijske baštine, suočena je i s ogromnim nedostatkom sustavnog proučavanja Svetoga pisma. Artikulirani i promišljeni pristup Svetom pismu još uvijek je tek u povojima. Na ono malo protestantskih teoloških učilišta tek sada se počinje uvidati naglašenija potreba za biblijskim studijima. U dosadašnjem radu ipak je tu riječ o manjem broju entuzijasta koji se zalažu i bore da i naša reformacijska baština vidi svjetlo dana. Tome je nesumnjivo razlog i to što se teološki rad dugo i predugo sumnjičio kao nepotreban a potencijalno i kao subverzivno djelovanje u očuvanju čistog evanđelja. S druge strane hrvatski suvremeni protestantizam uglavnom bio je zasađen u malim ruralnim crkvenim zajednicama pa je takav pristup donekle i razumljiv (Berković, 2004:571).

Biblija ne samo da nije izuzeta od gore spomenutih načela (teksta, konteksta i hermeneutike), ili spomenutih upozorenja (truda i kompetencije), nego je za korištenje Svetog pisma ovo dodatno važno. Utoliko više što i sama Riječ Svetog pisma vapi za otvorenosti i razumijevanjem (usp. Iz 29,11).⁶

6 U svom tekstu „Stari zavjet u hrvatskoj protestantskoj tradiciji“ (Berković, 2004) tek djelomično osvrnuo sam se na problematiku čitanja i tumačenja Biblije u hrvatskoj protestantskoj tradiciji.

II. Korištenje i tumačenje Biblije

Pristupanje i korištenje Biblijom, bilo u osobnom životu i životu zajednice, možemo dvojako razmatrati. I to iz perspektive kako se u nekoj tradiciji Biblija tumači (*hermeneutika*) a potom i načina kako se tekst i poruka Biblije prenosi u crkveno-navjesticateljskom kontekstu (*homiletika* i *liturgika*). Ovi su aspekti u mnogo-me usko povezani. U drugom dijelu ovoga teksta, namjeravam iznijeti ili barem ukazati na pojedine probleme u korištenju Biblije. Osobito u životu zajednice, u odnosu na hermeneutiku i homiletiku.

Prije toga, želim se još jednom osvrnuti na problematiku teksta Biblije. Odnosno tretmana prijevoda Biblije, s obzirom da velika većina ljudi čita biblijski tekst u prijevodu, ne u njenim izvornim jezicima.

Biblija je ipak 'uporabni tekst'?

Prigovarajući prevodilačkim standardima novog hrvatskog prijevoda Biblije, jedan ugledni hrvatski akademik, literat i prevoditelj, obrušio se na prijevod-u-pripremi Hrvatskog biblijskog društva (HBD). Ovaj uglednik govori o tom prijevodu kao onom koji će degradirati (hrvatsku) Bibliju u njejoj umjetničkoj vrijednosti i srozati je na, kako on to veli, običan *uporabni tekst*. Već sama sintagma *uporabni tekst* čini se kao oksimoron. Pa zar bilo koji tekst može biti tek (umjetničko) ornamentalni, a da ne bude i uporabni? Nije li svaki tekst *per definitionem* uporabni?⁷

Biblija je dakako višestruko uporabni tekst. O tome nema spora. Lažno protekcionističko odnošenje prema Bibliji kao umjetnini koju treba čuvati da ne postane uporabni tekst, zapravo je jalov pokušaj konzerviranja nečega što se odista ne može konzervirati. Biblija jest „uporabni tekst“, i u bogoslužnom životu crkve-

7 Zvonimir Mrkonjić u *Gordoganu* (str. 69) ovako sažimlje predmet spora i kamen spoticanja: „Osnovni spor između nas koji bismo se mogli nazvati pobornici i autori Zagrebačke Biblije i pobornika Biblije Hrvatskog biblijskog društva (HBD) u tome je što Bibliju ne smatramo upotrebnim tekstom, nego umjetninom.“ Na raspravu ove teme, u prošlom broju *Kairosa* (2010:121-130) pod naslovom „Biblija je umjetnina! A gdje je umjetnik?“ nadovezuje se i autor ovoga članka. U tom mom tekstu nimalo ne dvojim da je Biblija doista umjetnina, i to u dvojakom smislu, po svojoj božanskoj i po svojoj ljudskoj naravi. Ono što možebitno jest predmet spora nalazi se u činjenici da pobornici Zagrebačke Biblije iz društva 'Mrkonjić i drugovi' postojano i legitimno govore o Bibliji kao umjetnini, ali nekako nikako da se barem dotaknu atribucije narečene umjetnine. O predmetu autorstva i 'umjetnika' koji bi iza te Biblije stajao. Ostaje pitanje: imamo li pravo očekivati da onaj koji govori o umjetnini svakako treba govoriti i o umjetniku? Bilo bi to kao kada bi likovni kritičar ili povjesničar umjetnosti govorio o umjetnosti postojano izostavljajući umjetnika?

ne zajednice. Ali Sveto pismo nije namijenjeno samo za oltar i propovjedaonicu. Biblija, treba biti nekonzervirana, djelatna i djelotvorna – Riječ Božja u životu pojedinca vjernika.

Svetom pismu, kao svetom tekstu, pristupa se na razne načine. Zavisno od crkveno-povijesnih tradicija. Očito se i samo poimanje svetosti 'svetoga teksta' u mnogočemu razlikuju. Osobito i u odnosu na biblijsko prevodilaštvo i raznovrsne biblijske prijevode. Jedan od pristupa je i arhaizacija biblijskih prijevoda. Stječe se dojam da bi se ovime trebalo postići dodatna svečanost, pa pretpostavljam slijedom toga i svetost teksta. Suprot zagovornika *arhaizacije* biblijskih prijevoda, kao da postoje i tendencije *trivijalizacije* u prijevodima Biblije. U ime samo prijenosa smisla biblijskog teksta, zanemarujući stilističko-literarne vrijednosti i važnosti. Kao da smisao može uopće biti neovisan od literarnih elemenata, stila i gramatike? Uporaba Biblije, u osobnoj upotrebi ili korištenju zajednice, ne smije ni na ovaj ili onaj način biti *instrumentalizirana*.

Riječ i sila

Polazimo naime od temeljne pretpostavke da je *Biblija, Riječ Božja*. Pa stoga, nije Biblija nešto što mi samo uporabljamo, jer je ona već po svojoj božanskoj naravi ona koja nas prosuđuje. Ona zato i nije samo uporabni tekst, u najsirovijem smislu te riječi. Ona nije ni samo (etički i moralno) smjerodavna, Biblija je i mjerodavna. To je ono što Karl Barth zove *Gegenstand*; ono što stoji (na)suprot nas i nije nama podložno. Naprotiv, naše je da se njoj (Riječi) mi podložimo. I to na način da to bude odnos Duha i Pisma. Biblija, dakle, nije samo ona koju mi uporabljamo, koristimo, čitamo, tumačimo ili iz nje propovijedamo. Ona je ta koja važe nas (usp. Dn 5). A to je onda pitanje i tematika autoriteta Svetog pisma.

Reformatorsko-soteriološko načelo *sola Scriptura* zauzima svoj doktrinarni stav na potpunoj spasenjskoj dostatnosti i autoritativnosti Svetog pisma. U tom smislu Biblija je ne samo smjerodavna nego i *mjerodavna*. Zato ovo načelo kršćanske reformacijske baštine, kao 'ljude Knjige' bitno podvrgava *Božjem autoritetu*, a ne autoritetu knjige-Biblije. Jednostavan je, ali bitan element: *Biblija je iskaz Božjeg autoriteta*. Kao takva ona nije sama sebi svrhom. To treba dodatno naglašavati kako bismo izbjegli da se sama Biblija-knjiga stavlja na pijedestal, 'štovanje' knjige-Biblije (*bibliolatrija*). Samo stoga što je Biblija suštinski *iskaz Božjeg autoriteta* ona može biti iznad svakog drugog autoriteta. Ostalo može lako završiti u bibliolatrijskoj praksi, kako je to jednom netko nazvao „praksom nabacivanja biblijskih stihova“. Drugačije izraženo – ne možemo imati samo ono Isusovo *pisano je*, a bez Kristovog *ja vam kažem*.

Tako se rimokatolički nauk skoro u potpunosti naslanja na svoje soteriološke aksiome po načelu autoriteta Crkve (*extra ecclesiam nula salus*), pa će Origen reći

„Neka se nitko sam ne uvjerava niti zavarava, izvan ovoga doma, to jest izvan Crkve, nitko se ne spasava“. Slaba ili nejasna ekleziologija nekih protestantskih tradicija često individualizira tumačenje Biblije pa se takva proizvoljnost u uporabi i tumačenju Svetog pisma očituje kroz šarenilo, redukcionizam, a ponegdje i upitnu kompetenciju tumačenja Svetog pisma. Teologija i teološki odgoj mogu onda postati smetnja, a antiintelektualizam privlačna opcija nekim redukcionističkim tumačenjima Svetog pisma.

O autoritetu, djelotvornosti Svetoga pisma i Božjoj samoobjavi, vjerojatno je najopsežnije i najneposrednije govorio i naučavao Karl Barth u svojoj *Dogmatici* (o tome pogledati pogl. 3 i 4; Barth, 1963).⁸ Postoje područja ‘uporabnosti’ Biblije, koja mogu dovesti do svojevrstne instrumentalizacije Biblije. Kratko ćemo se osvrnuti na neka od područja koja se najčešće čine ili upitnim ili manjkavim u javnoj ili osobnoj uporabi Svetog pisma. To dakako nije ni u kojem pogledu prosudba upitnosti glede Svetog pisma i Biblije, već ocjene njene uporabe. U problematizaciji uporabe Biblije tu su pitanja i područja: *relevantnosti, tumačenja, homiletike* i izlaganja Biblije u crkvenim zajednicama.

III. Hermeneutika i homiletika

Literalizam i interpretatizam

Hermeneutika je svakako važno područje evanđeoskih tradicija. Bilo da se radi u varijanti sam-svoj-majstor ili kao sustavni pristup slijedom načela biblijske teologije. Naglašenost na hermeneutiku u evanđeoskim tradicijama ima barem dva dobra razloga. Jedan nam dolazi iz same Biblije i biblijskog teksta; drugi iz crkvene povijesti. Iz povijesti nam dolaze reformacijska načela primjene i tumačenja Biblije, temeljenih na spomenutom načelu *sola Scriptura*. Stoga, ne samo da se pozivamo na Bibliju, kao Božju Riječ, nego smo pozvani da je tumačenjem nastojimo uvijek iznova bolje razumijevati. Drugi razlog hermeneutskom naglasku, osim povijesne reformacijske baštine, jest sam biblijski tekst. Naime po svom lite-

8 U sažetku Barthova nauka o autoritetu Svetoga pisma zorno je to prikazano u njegova četiri koncentrična kruga (Barth također u terminima razlikuje pojmove: ‘Biblija’ od ‘Božje Riječi’). U njegova četiri koncentrična kruga, krećemo li se od središta - prvi krug ističe činjenicu da je Božja Riječ *silna* (silna ne samo kao ‘riječ’, slovo ili pismo; ona je prvotno silna kao događaj, inkarnacijske naravi); sljedeći krug naglašava Božju riječ kao onu koja je *sigurna* (i to u smislu da je živa, životvorna i Bogom nadahnuta), treći od četiri koncentrična kruga napominje Riječ kao *sudbenu* (ona nije ona koju mi prosuđujemo, ona koja stoji suprot nas, kao ‘gegenstand’, Riječ zapravo prosuđuje nas); konačni četvrti najširi od koncentričnih krugova je onaj koji Božju Riječ karakterizira kao *naviještanu*.

rarnom ustroju, biblijski tekst zapravo vapi za hermeneutskim tretmanom. Nije li već u mnogim novozavjetnim diskursima do izražaja dolazila frustracija Isusovih sljedbenika zbog navada njihovog učitelja da izlaže u usporedbama koje im nisu uvijek bile lako razumljivima. Njima je upravo laknulo kad su mu mogli reći: „Eto, sad govoriš otvoreno: ne služiš se nikakvom slikom“ (Ἦ ἐν παρηρησίᾳ λαλεῖς καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις) (Iv 16,29). Prorok Ezekiel je mnogima postao iritantan sa svojim metaforama i prisposodobama pa su znali govoriti „ne govori li taj uvijek u zagonetkama“, a i sam prorok je već pomalo bio ustrašen pa je prigovorio: „Ah, svemogućí Gospodine, oni će reći za me: Ne govori li taj uvijek u zagonetkama?“ (Evo, opet pričalice s pričama; Šarić) (Ez 21,5).

Gdje su problematična područja?

Kako je već postavljeno u nadnaslovu ovoga teksta, zanimljivo je kako se krajnosti lako mogu izmiješati. No rezultati su takvog biblijskog inženjeringa nezahvalni. Takvo što se može dogoditi kada izmiješate biblijski *literalizam* i, kako sam to nazvao, *interpretatizam*. Naizgled suprotne krajnosti.

U ime apologije ili obrambenjaštva, uzima li se biblijski tekst uvijek i samo doslovno, onako kako je zapisano (eng. *at face value*), bez dodatnog pojašnjenja i bez obzira ili pažnje na tekst (književnu vrstu, literarnu formu ili pravo značenje pojedinog pojma u zadanom kontekstu) i kontekst – dobit ćemo *literalizam*. No, istovremeno, postoji neodoljiva fiksacija da se uvijek, stalno i svaki dio biblijskog teksta dodatno tumači (*interpretatizam*). Čak i onda gdje biblijski tekst ne samo da nije dvojbjen, već ne podnosi dodatna daljnja tumačenja. Nisu li već Židovi i židovski vjerski vođe zanovijetali Isusu s ‘interpretatorskim’ pitanjima: „tko je moj bližnji“ (Lk 10,29), „što mi je činiti“ (Mk 10,17; Lk 10,25), „tko je zgriješio“ (Iv 9,2), „zašto tvoji učenici“ (Mt 15,2) i sličnim pitanjima? Mada su na ova pitanja zapravo uglavnom i sami znali odgovore. Čak i temeljem Tore, njihova Zakona. Nakana je naime bila da ga kušaju (Mt 16,1) ili da cjepidlače. U čemu su bili vrsni. Sve s razlogom, da istraže način zaobilazjenja Božjih puteva. Tako je i *interpretatizam* zapravo jedna vrsta eskapizma.

Literalizam je naglasak i oslonac na primarno značenje pojedine riječi, pojmovna ili fraza. Često to znači da će se mehaničkim pogledom u rječnik isto tako mehanicistički izvlačiti primarno značenje pojedinih izraza i riječi, a bez obzira na kontekst, literarne oblike ili literarne vrste. Potom se zapravo *in vacuo* pristupa tumačenju. Termin literalizam, naravno, može biti i problematičan. Tim više što je doista malo vjerojatno da će i najzagriženiji literalist pojedine dijelove Biblije čitati doslovno – kao što su tekstovi pretpovijesne biblijske kozmogonije, zoologije ili pak pojedine dijelove Postanka 1-11.

Sasvim je nevjerojatno da bi danas itko primitivnu biblijsku kozmologiju i

kozmogoniju uzimao *ad literam* - doslovno. Biblijski pisac recimo govori o tome da je Zemlja, kao ravna ploča, utemeljena na stupovima (1 Sam 2,8; Job 9,6). Hoćemo li u biblijskom Levijatanu – koji „kad kihne, svjetlost iz njega zapršti“ (Job 41,10), koji se „igra u moru“ (Ps 104,26) – tražiti, kao što neki traže, zmajoliko čudovište iz Loch Nessa ili nekog pretpotopnog dinosaura? Ili, recimo, je li Noa doista za svoju legendarnu arku mogao pronaći i u nju strpati apsolutno baš sve zemaljske životinjske vrste (Post 6,18-20)? Uzmemo li u obzir važnost i vrijednost Svetoga pisma, kao Riječi Božje, smijemo li zaista provoditi svoje vrijeme u irelevantnom literalizmu. Eda bismo na taj način dokazivali, branili ili štitili Sveto pismo, dokazujući to literalizmom svojih tumačenja Biblije?

Dispencionalizam

Postoje neka vrlo osobita tumačenja u povijesti tumačenja Biblije. Među njima su *dispencionalizam* i *milenijalizam*.⁹ Ova tumačenja čini se da spajaju nespojivo – literalizam i interpretatizam. Do dana današnjeg ne samo da su najutjecajniji nego i najkontroverzniji hermeneutski sistemi. Stephen Sizer o njima kaže da su „najutjecajniji teološki sustavi unutar sveukupne Crkve danas“ (Sizer, 2000:142).¹⁰

Primjer biblijske hermeneutске ekvilibristike u korištenju Svetog pisma je John Nelson Darby i njegovi sljedbenici. Darby je otac dispencionalizma, specifičnog i utjecajnog tumačenja Biblije. Ovaj nauk cjelokupnu povijest pa i samu Bibliju podjeljuje na vrlo detaljne i jasno određene tekstualne i povijesne dijelove (dispenzije). Po njima se saznaje sve što je bilo i što će, kada i kako biti. Sustav

- 9 Zanimljivo je da se izraz 'tisuću godina' (χίλια ἔτη - milenij) u Bibliji spominje tek nekoliko puta. Samo u knjizi Otkrivenja, u odnosu na kozmičku pobjedu nad zlom: "I vidjeh anđela: side s neba s ključima Bezdana i s velikim okovima u ruci. Zgrabi Zmaja, Staru zmiju, to jest Đavla, Sotonu, i okova ga za tisuću godina. Baci ga u Bezdan koji nad njim zatvori i zapečati da više ne zavodi narode dok se ne navrši tisuću godina. Nakon toga ima biti odriješen za malo vremena" (Otk 20,2-3). Unatoč ove činjenice stvoren je izrazito utjecajan i minuciozno razrađeni sistem tumačenja Biblije, koji je između ostaloga i više nego upitan. Naime, dispencionalisti i milenijalisti u svom minucioznom sistemu tumačenja stvorili su sustav u kojem i sam Svevišnji više nema mnogo manevarskog prostora, osim se uskladiti sa ovim tumačenjima Svetog pisma. O povijesti i načinu ovih biblijskih tumačenja, S. Sizer daje dobar pregled u "Dispensational approaches to the land". Osim u Otkrivenju izraz 'tisuću godina' nalazimo još samo u Psalmu 90,4 (i cit. u 2 Pt 3,8) kada se govori o vječnosti Boga ("u tvojim je očima tisuća godina kao jučerašnji dan koji je minuo").
- 10 O tome Bloesch kaže da ni jedno drugo učenje nije prouzrokovalo veće razdvajanje unutar današnjeg evanđeoskog kršćanstva. O tisućugodišnjem kraljevstvu on veli da se u Bibliji spominje tek nekoliko puta, „ali je i tih nekoliko redaka bilo dovoljno da se razviju cijele teologije“ (Bloesch, 1989:180).

i cjelokupna hermeneutika dispencionalizma toliko je minuciozno razrađena da se netko može upitati kakvu slobodu (intervencije ili mijene) u svemu tome ima i sam nebeski autor Svetoga pisma. Darby i Scofield smatraju da se u Bibliji jasno daju razlučiti sedam razdoblja u kojima čovječanstvo prepoznaje i razaznaje Božju volju. U mnogim sustavnim tabelarnim prikazima sve ove dispencije (razdoblja) započinju Stvaranjem, a završavaju uspostavom kraljevstva Židova, Božjeg izabranog naroda. Odatle i potpuna zauzetost i predanost povijesti Židova i uspostave modernog Izraela, kao pretpostavke ispunjenja Božjih nauma i konačne volje. Sve je podređeno tome ili, kako to govori Dwight Pentecost, jedan od utemeljitelja dispencionalizma i milenijalizma: “Biblija nam ne može biti potpuno razumljiva sve dok ne uspijemo jasno raspoznati i razlikovati Božji plan za ovozemaljski Izrael i za Crkvu” (prema Johnston & Walker, 2000:145).¹¹

Već je i sama povijest početaka dispencionalističkog tumačenja Biblije metodološki zanimljiva. Naime, temeljni biblijski tekst koji ih je ponukao na ovakvo cjelokupno tumačenje i dijeljenje Biblije i povijesti polazi od 2 Tim 2, ali isključivo od arhaičnog engleskog prijevoda (King James) gdje stoji: “Study to shew thyself approved unto God, a workman that needeth not to be ashamed, rightly dividing the word of truth” (2 Tim 2,15). Ono “dividing the word of truth” za njih je značilo da cjelokupnu Bibliju treba podijeliti (eng. *divide*) na dijelove. Cyrus Scofield ovaj je biblijski redak uzeo i za naslov svoje prve knjige u kojoj započinje ‘seciranje’ Svetog pisma na dijelove. Imamo u ovome primjer kako literalizam s jedne strane, i potpuna zaokupljenost tumačenjem Biblije, može zapravo uroditi i neobičnim i ne baš ‘jestivim’ plodom.

Evo kako je tome pristupao sam Darby. S jedne strane Darby je bio vrlo nesklon tumačenju svetopisamskog teksta pa je preferirao jednostavno nizati biblijske stihove uz minimalističko i autoritativno tumačenje. On je sam jednom rekao: „Više volim samo citirati mnogo biblijskih odlomaka nego ih (dodatno) razlagati“.¹² Cyrus I. Scofield je, da bi opravdao dispencionalistički nauk za obranu države Izraela, kazao da se sva biblijska proročanstva imaju uzimati doslovno: „Proročanstva se nikada ne smiju duhovno tumačiti, ona su uvijek doslovna“ (Johnston & Walker, 2000:145).¹³

Problem je dakle u tome što su Darby i drugovi s jedne strane odlučno ustrajavali na literalizmu (dok je to odgovalaralo njihovoj svrsi i namjeri), da bi istovre-

11 “Scripture is unintelligible until one can distinguish clearly between God’s program for his earthly Israel and that for the Church”.

12 „I prefer quoting many passages than enlarging upon them“ (Darby, 1962).

13 “Prophecies may never be spiritualised, but always literal” (ibid).

meno krajnje minuciozno elaborirali biblijski tekst tumačenjem i tako ga zapravo oblikovali u jedan hermetički zatvoreni sustav sedam dispenzija (povijesnih razdoblja). Kolokvijalnim rječnikom, za ovakvu hermeneutsku metodu možemo reći da imamo situaciju u kojoj tumači imaju i 'ovce i novce'.

Eshatologija i relevantnost

Pojam relevantnosti ide ruku pod ruku s pojmovima realnost i stvarnost. Relevantnost se rječničkom definicijom može prevesti kao ono što je primjenjivo, životno i realno, sadašnjem trenutku. Nasuprot tome ono što je *irrelevantno*, dakle, suprotno od relevantnosti, jest ono što je neprimjenjivo, apstraktno, a za sada i ovdje ne-stvarno.

Naglašena zauzetost s onim što tek ima doći ipak je u danom trenutku ne-stvarna. Zatečeno stvarno stanje stvari zahtjeva i realnu konkretnu reakciju. U biblijskoj pripovijesti o milosrdnom Samarijancu, na stvarno stanje izranjenog i opljačkanog uz cestu, milosrdni je Samarijanac realno i stvarno reagirao. Tadašnji kler (levit) osim što se nije družio s poganima, nije čak uhvatio vremena da unesrećenom uputi pobožni nagovor ili evangelizacijsku poruku. Isus iz Nazareta uvijek je angažirano i relevantno pristupao stvarnim i realnim potrebama čovjeka. Jer, dok mi „upiremo pogled prema gore“ (Kol 3), možemo počinuti propust pa da ne vidimo ono što je dolje nama 'pred nosom'. Nemala žrtva može biti i kršćanstvo koje je doktrinarno 'čisto', na tragu soteriološkog aksioma *sola Scriptura*, a da postane ne-stvarno, ponekad irelevantno.

Eshatološke su teme tradicionalno omiljeni topos mnogih evanđeoskih tradicija. Razumno je i razumljivo da se proučavatelj i navjestitelj Biblije bavi onim temama koje Sveto pismo ili izričito i naglašeno promiče, ili ih biblijski (kon)tekst već samim svojim sadržajem nameće. Bez sumnje, tema Kraljevstva Božjega, ne samo da je jedan takav biblijski topos, nego je možda i središnjica cjelokupnog biblijskog naviještanja. Ono je ne samo izravno biblijski (novozavjetno) naviještano i naučavano, nego je pobuđivalo ujedno ponajviše zanimanje i kontroverze među slušateljstvom Isusovih pouka. Tema je onda, kao i danas, neminovno i odmah prešla u područje eshatologije. Postavljala su se i postavljaju se pitanja o naravi toga kraljevstva. Je li ono (samo) eshatološke naravi ili je ono (djelomično) već sada prisutno u vjerničkoj zajednici (usp. Bloesch, 1989, 2:166-170). Ova napetost, između eshatološki dolazećeg (Kraljevstva) i onoga koje je sada i ovdje vidljivo („uvedeno“), bila je i ostala prisutna biblijsko-teološka tematika. Dovoljno je navesti indikativan biblijski tekst u kojem židovski vjerski vođe traže od Isusa da se izjasni kad će doći kraljevstvo Božje:

Odgovori im: “Kraljevstvo Božje ne dolazi primjetljivo. Niti će se moći ka-

zati: 'Evo ga ovdje!' ili: 'Eno ga ondje!' Ta evo - kraljevstvo je Božje među vama!, (Lk 17,21).¹⁴

Na koji će način Crkva propovijedati Kraljevstvo? Isključivo kao eshatološko ili kao ono koje je već sada (djelomično) prisutno? (usp. Bloesch, 1989:166). Pijeti-stičke tradicije kroz svoju povijest pokazuju i ukazuju na potrebu (trajne) duhovne obnove. U toj kontinuiranoj težnji za duhovnom obnovom i važnosti kršćanskog života, razvijao se i naglasak na obrani doktrinarnih istina i doktrinarnoj čistoći. No ne i bez žrtve, a po mom sudu i ne bez ozbiljnih reprekusija u odnosu na relevantnost. Alister McGrath u svom „Uvodu u kršćansku teologiju“, o tome ovako govori kada karakterizira ove kršćanske tradicije koje su bile i jesu predane:

racionalnom obranom iskaza kršćanskih istina, tako i zauzetom skrbi za ispravnošću nauka. No prečesto se to iskazivalo kao akademska zaokupljenost logičkim potankostima, radije nego brigom za povezivanjem teologije s pitanjima svakodnevnog života (McGrath, 2006:106).

Povijest pijetizma, ponekad i nekih evandeoskih tradicija, ukazuje na realnu opasnost da nekim svojim redukcionističkim biblijskim zaokupljenostima žrtvuju svoju relevantnost. Relevantnost Biblije, Kristova evanđelja, kao i života Isusa iz Nazareta, dakako nisu upitni. Upitna je relevantnost onim toposom i tematikom koja dolazi nekim nekritičkim zaokupiranostima.

Potpuna zauzetost eshatologijom „nebeske domovine“ (Fil 3,20) može biti toliko velika da takva orijentacija i nauk žrtvuju samu relevantnost Biblije za život s 'ove strane'. Dispencionalističko čitanje Biblije kršćanstvo svodi na eshatologiju, a sebi dodjeljuje ulogu jahača apokalipse. Posebno onog konja riđana iz Otk 6,3. Eshatologizacija Biblije, a na uštrb njene djelotvornosti i relevantnosti, ne može biti prihvatljiva opcija angažiranog i autentičnog kršćanstva, a i promašuje u mnogim dijelovima sam Isusov nauk.

Biblijsko propovijedanje

- 14 Nauk o Kraljevstvu Božjem bio je s nastupom racionalizma, zajedno s cjelokupnom eshatologijom, promatran kao praznovjerje neukih. Ili je, s druge krajnosti, gledan samo i jedino kao futuristički navještaj. Ostale su danas tri glavne pozicije glede novozavjetne eshatologije i pitanje Kraljevstva. Po jednim ono je (i) futurističko (ostaje u budućnosti i dogodit će se iznenadno usred ljudske povijesti); (ii) uvedeno (već se očituje, ali se puno ispunjenje i ostvarenje nalazi u budućnosti); (iii) ostvareno (samim Isusovim dolaskom) (usp. McGrath, 2006:534). Knjiga Alberta Schweitzera „The Quest of the Historical Jesus“ nezaobilazno je štivo što se tiče Isusove eshatologije i nauka o Kraljevstvu Božjem. Schweitzer tamo osim osobnih pogleda daje izvanredan povijesni pregled ove tematike.

Za razliku od episkopalne ekleziologije, gdje je naglašen liturgijski element Službe Božje, središnji bogoslužni događaj evanđeoskih tzv. slobodnih crkvenih zajednica, sasvim je usredotočen na Službu Riječi, pa homiletički dio (propovijed) Službe Božje zauzima središnje mjesto.

Nekonfesionalno propovijedanje

U našem propovijedanju trebamo imati na umu da je „povezano s određenim situacijama u kojima se ljudi nalaze“ (Bloesch, 1989:97). Osim toga, nastavlja Bloesch,

propovijedanje Evanđelja trebalo bi biti biblijsko, a ne sektaško. Ono se mora baviti cjelovitim naumom Božjim, a ne samo stvarima koje zastupa dotična denominacija. Ono mora vjerno izlagati i tumačiti tekst, a ne da iz teksta izvlači zaključke kojima se podupiru već unaprijed oblikovani stavovi i predra-sude (ibid).

Ponekad propovijedanje može imati isuviše obilježja iskustvenoga, čak sentimentalizma i jakog emocionalnog naboja. Umjesto kerigmatskog i evanđeoskog posluživanja i *izlaganja Riječi*. I to Riječi koja je, već po svojoj naravi „živa i djelotvorna“ (Heb 4,12). Ona je djelotvornija ne samo od „svakog dvosjeklog mača“ (4,12b), nego i od „pričanja zgodica“, kako to jedan autor naziva, dok se osvrće na kulturološko propovijedanje američke crkvene scene. Cijelu i cjelovitu istinu Kristova evanđelja propovjednik ne bi smio zamijeniti s religioznom iskustvom. Makar i došao iz konfesionalne sredine gdje emocionalno i iskustveno nesumnjivo igra veliku ulogu. Bloesch kaže da „biblijski propovjednik neće zamijeniti doktrinu s religioznom iskustvom“ (Bloesch, 1989:2-97). Silu Evanđelja i Duha ne treba zamijeniti ni kultom ličnosti, ni popularnosti, kod nas često inozemnih propovjednika, ni glasnoćom ili duljinom propovijedanja.

Verbalizam

Duljina propovijedi jedno je od obilježja evangelikalizma. Osim što je to raspon koji najčešće nadilazi naravnu čovjekovu sposobnost koncentracije i istinskog usvajanja izloženoga, ono je vrlo često prožeto ponavljanjima. Postalo je već poslovičnom šalom da pri završetku propovijedi propovjednik kaže: „i na kraju...“, mada je već svima dobro poznato da ovo „i na kraju...“ slijedi još barem tri puta do onog konačnog i završnog ‘amen’. Dugim propovijedima, s često nepotrebnim govorničkim ponavljanjima, razlozi mogu biti višestruki. Težnja da se ‘utvrdi i usvoji građivo’ i zadobije priželjkivana reakcija slušateljstva; nastojanje da se slušateljstvo uvjeri u poruku koja se prenosi, “bilo to zgodno ili nezgodno” (2 Tim 4,2) i sl.

Ipak, prekomjernim opisivanjima, ponavljanjima riječi, beskonačnim nizanjem životnih zgoda i nezgoda, može se dogoditi da se mnogo i dugo govori, a

zapravo malo kaže. No propovjednik, pomalo pragmatično, želi biti siguran u uspješno obavljanje zadaću. I pod cijenu da neke može savladati san. Kao što je to bilo „kad je Pavao dugo govorio“ (Dj 20,9) pa je nesretni mladić, koji je pritom sjedio na prozoru, pao kroz prozor i ubio se. Makar se i u toj prilici Pavao pokazao također pragmatičnim propovjednikom: biblijski tekst naime kaže da je Pavao, zato što je „kanio sutradan otići, produži govor do ponoći“ (20,7). U našim crkvama slušateljstvo istina ne sjedi na prozorima, pa će izbjeći takve opasnosti. Kao i u slučaju Pavla, čini se da i kod nas propovjednici često sutradan moraju otići, pa produže propovijed. Ali znam i iz osobnog propovjedničkog iskustva da su mnogi slušatelji razradili tehniku spavanja s otvorenim očima. Jesu li za to odgovorni (neduhovni?) spavači ili (duhovni!) propovjednici koji su ih uspavali?

Primjedbe o (pre)dugim propovijedima u nekim našim sredinama nisu baš dobrodošle. Naime, po nekom automatizmu, duljina propovijedi često se opravdava djelovanjem Duha, čak i kad to nije slučaj. Znam isto tako da kada se *Riječ* zamijeni ili pretvori u mnoge naše *riječi* izvorna i Bogom-dana sila Riječi Božje lako se razvodnjuje i rastopi u mnogim ljudskim ponavljanjima i verbalizimima.

U svemu tome, dobra nakana propovjednika nije upitna; ali dobra propovjednikova namjera nije dovoljno dobar razlog. Isto tako, niti se smije, bez ostatka, prikladna duljina propovijedanja (kao stvar usvojene tradicije) poistovjećivati s djelovanjem Duha. Smatram da se mnogim (pre)dugim propovijedima i uz najbolju strukturu propovijedi umnogome može otupiti oštrica mača Riječi.¹⁵ Jedan od razloga ovih problema je i praktično-teološke naravi. Uzevši u obzir da većina evandeoskih crkvenih zajednice ne gaji, ne prakticira, ne prihvaća, a negdje se i protivi liturgijskim elementima u životu crkvene zajednice i Službe Božje.¹⁶ Ako bi već zbog navedenih razloga željeli skratiti trajanje Službe Riječi, ne na uštrb djelotvornosti Riječi, u Bogoslužnom bi vremenu ostalo isuviše 'praznoga hoda'.

Iako se to već mijenja nabolje, još uvijek mnoge evandeoske slobodne crkve i zajednice zanemaruju izvanrednu i bogatu baštinu tzv. ekspozicijskog ili izlagačkog propovijedanja (eng. *expository preaching*). Ono je duboko ukorijenjeno u

15 O ovim homiletičkim problemima Bloesch opširnije razlaže u svojim „Osnovama evandeoske teologije“ (Bloesch, 1989:96-102)

16 Čak i kada bi se jednostavno koristili elementi biblijske naravi, ne samo povijesno i eklezijalno utemeljeni. Prigodom spomena i poticanja da bi se u zajedništvu svetih na Bogoslužju mogla koristiti i molitva Gospodnja, „Oče naš“, dobio sam jednom prilikom doslovno ovakav odgovor: „pa to nije grijeh!“. Sapienti sat.

Usp. značenje pojma 'liturgija' – grč. leiturgia = služba narodu; za narod ili naroda (vidi: Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva). Također leitourgia = svaka služba i usluga učinjena državi (narodu), služba božja (vidi: Majnarić-Gorski, grčko-hrvatski rječnik, ŠK, Zagreb, 1976:250).

egzezezi biblijskog teksta i konteksta, potom preneseno u naše vrijeme, i umnogome daje Riječi i relevantnost i slobodu djelovanja. U homiletičkom pogledu ovu baštinu posebno je uzgajala anglosaksonska crkvena praksa evanđeoskih tradicija. To su velikani propovijedane Riječi u protekla dva stoljeća do danas - Martin Loyd Jones, John Stott, Michael Green i mnogi drugi.

Zaključak

Ovim sam tekstom želio naznačiti neke aspekte problematike u javnom ili osobnom korištenju i tumačenju Biblije. To je učinjeno s nakanom da se ažurnije ostvaruje u hermenutici i homiletičkoj praksi, ono iz podnaslova ovoga članka: "kako ispravnije biblijski misliti". Na završetku ovoga teksta zaključit ćemo s nekoliko sažetih konfirmativnih ili negacijskih osvrtu prema korištenju Svetog pisma, a u odnosu na ovdje izloženu problematiku:

NE atomizmu

Atomizam je tendencija da se nešto rastavi na što manje dijelove kako bi se onda cjelina mogla bolje razumjeti. Nešto kao obdukcija ili kao kada biste neku zgradu potpuno rastavili ciglu po ciglu, da biste bolje shvatili cijelu građevinu. Svojevrsni apsurd i rezultati ovakve metode su očiti – i za zgradu i za tijelo. Koliko god se to apsurdnim činilo, interpretatizam u biblijskom tumačenju nalikuje upravo tome. Treba Bibliju protumačiti (čitaj: razgraditi, rastaviti) na najmanje sastavne dijelove da bismo bolje razumjeli Bibliju i svekoliki Božji plan. Ova se metoda osobito rado koristila u germanskim teološkim školama 19 st. (posebno rado primjenjivana na tumačenju Starog zavjeta). U eshatološkom interpretatizmu to se čini u hermeneutskom sistemu dispencionalizma.

Tumačiti ili propovijedati Božju Riječ ovakvim metodama atomizma – ne samo da ne vodi boljem razumijevanju Svetog pisma, nego još više muti vodu. Ona je dobra samo za elitne proizvođače takvih teorija i tumačenja.

DA tekstu i kontekstu

Naš pristup Riječ treba biti usredotočen na tekst, ali i na izvorni kontekst. Tako, vjerni tekstu i kontekstu, slijedimo zadatak prenošenja u naš kontekst (kontekstualizacija). U ovome naravno, ne gledamo samo na tematiku koja bi nama osobno ili tipično nekoj konfesionalnoj sredini bila atraktivna.

NE verbalizmu

Duljina homiletičkog tretmana Svetog pisma (propovijedi), ne mora biti upravo proporcionalna djelovanju Duha. Postoji čak velika vjerojatnost da se radi baš o obrnutoj proporcionalnosti. Što više mojih (propovjedničkih) riječi i duljih

propovijedi, to je realno moguća manja djelotvornost Božje *Riječi*. Što dulje govorim ja, to se manje čuje On. Pa je lako moguće da bude više riječ o prigušivanju nego o djelovanju Duha. U našoj (i nesvjesnoj) računici možda se suviše računa na emotivnu stranu slušateljstva, a ne na plod i djelovanje Riječi.

DA očitovanju Duha i snage Riječi

Bilo bi neodgovorno i neprincipijelno zaobilaziti biblijske činjenice i poticaje kojima se potiče naviještanje i izlaganje Riječi, čak i na način kako je to Pavao iznio svome pomoćniku Timoteju: "propovijedaj Riječ, uporan budi - bilo to zgodno ili nezgodno - uvjeravaj, prijeti, zapovijedaj sa svom strpljivošću i poukom" (2 Tim 4,2). Naše upiranje i utjecaj ne smiju biti usmjereni na osjećaje ljudi (uvijek najzahvalniji instrument manipulacije), nego prema očitovanju "duha i snage". Kako veli Pavao apostol, njegovo propovijedanje se "nije sastojalo u uvjerljivim riječima, već u očitovanju Duha i snage" (1 Kor 2,1-5).

Ditrich Bonhoeffer jednom se osvrnuo na propovijedanje koje po njemu suviše cilja na emocionalno uzbudivanje, pa je jednom rekao da je to: "besmisleno vikanje i osjećajno uzbudivanje u propovijedanju i štovanju. Mi smo svjedoci, a ne trubači koji navješćuju Posljednji sud. To, dakako, iz našeg svjedočenja ne isključuje revnost i žar; dapače, još ih više uključuje" (Bonhoeffer, D. *Wordly preaching*, u Bloesch, 1989:101).

DA angažiranoj Bibliji

Unazad jednu dekadu, osobito u evanđeoskom kršćanstvu, u kontekstu korištenja i tumačenja Biblije, počela se koristiti sintagma i paradigma: „angažirana Biblija“ (eng. 'Bible engagement'). Biblija u ovom konceptu prelazi tradicionalne redukcije i eshatologizaciju kršćanstva. Riječ Božja postaje sve više nezaobilazno štivo u pitanjima realnog čovjekovog života. Ona postaje topos socijalnih tema, šire etičke rasprave, zatim i kao ekspresivna umjetnička i duhovna vrijednost i sl. U svom doktrinarnom milieu koncept "angažirane Biblije" ne odstupa od temeljnih načela evanđeoske teologije. Razlika je utoliko što od tradicionalnih naglasaka samo na *onostrano*, Biblija sve više postaje korištena i angažirana u svojoj relevantnosti - i za ovdje i za sada.

Literatura

- Barth, Karl (1963). *Church Dogmatics: The Doctrine of the Word of God*, I 2. T&T Clark, Edinburgh.
- Berković, Danijel (2004). Stari zavjet u Hrvatskoj protestantskoj tradiciji. U: I. Šporčić (ur.), *Stari zavjet – vrelo vjere i kulture*. Zbornik radova interdisciplinarnog međunarodnog simpozija: Rijeka, 5. i 6. prosinca 2003., Rijeka

– Zagreb 2004

- Bloesch, D. G. (1989). *Osnove evanđeoske teologije*, I i II. Dobra vest, Novi Sad.
- Brueggemann, W. (2002). That the World may be Rediscribed, *Interpretation*, 56 4 2002.
- Darby, J. Nelson (1962). *The collected writings of John N. Darby* (ur. W. Kelly). Stow Hill Bible, Kingston-on-Thames.
- Davie, G. (2005). *Religija u suvremenoj Europi: mutacija sjećanja*. Golden marketing, Zagreb.
- Engdahl, F. William (2008). *Stoljeće rata 2*. Detecta, Zagreb.
- Johnston, P & Walker, P (2000). *The Land of Promise*. IVP, Downers Grove.
- Kordić, Ivan (1992). *Hermeneutika Matije Vlačića Ilirika*. Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb.
- Kordić, Ivan (2007). *Razum, vjera i neznanje: Matija Vlačić Ilirik i svijet Reformacije*. Naklada Jurčić, Zagreb.
- Kuschel, Karl-Josef (2001). *Spor oko Abrahama*. Svjetlo Riječi, Sarajevo.
- McGrath, Alister (2006). *Uvod u kršćansku teologiju*. Teološki fakultet "Matija Vlačić Ilirik", Zagreb & Ex Libris, Rijeka.
- Mrkonjić, Zvonimir (2009). Nevolje s Biblijom. *Gordogan*, br.15-18 god. 6-7, Udruga za kulturu, Zagreb.
- Schweitzer, Albert (1954). *The Quest of the Historical Jesus*. SCM, London.
- Sizer, Stephen (2000). *Dispensational approaches to the land*. Johnston & Walker.
- Tomlinson, Dave (1995). *The post-Evangelicalism*. Triangle, London.

Danijel Berković

From literalism to biblical interpretivism

Summary

This short and in many ways only an introductory study refers to the matters of various manners, methods and ways of Bible interpretation and Bible use. We aim to show and exemplify some problematic hermeneutical approaches or Bible use in public church service.

The following text is divided into three sections. The first part of the text attempts to draw attention to some fundamental principles of Bible interpretation and use - public or personal. In addition, we also want to note possible problems or dile-

mas if some basic exegetical and hermenutical priniciples are ignored.

Second part of this article tackles the issues and problems of Bible translations. In relation to questions how Bible translations may influence Bible as the Word being efficacious and powerful.

In the final part of this examination we shall aim to show and exemplify some dubious or questionable approaches to the Bible. Some of these are more representative of some church traditions than others. Also, some of these exegetical and hermenutical methods are more characteristic for some historical period. For instance; times now passed, when exegesis and hremenutics were greatly relying on the studies of individual words in the Bible (word studies); or approaches and interpretations of the Bible which fundamentally depended on detailed and systematic interpretation of history and eschatology (dispensationalism). At other times and circles Bible interpretation was almost completely reduced to the theology of victory (so called prosperity gospel), etc.